

MEGJEGYZÉS:

Az itt közölt írás a Vajdasági Magyar Tankönyv Tanács szervezésében megjelent tanári kézikönyvből származik, melynek címe:

A kötődés hálói - Személyiségműködés a mindennapokban

Szerző: Dr. med. Sági Zoltán, neuropszichiáter, pszichoterapeuta, csoportanalitikus.

Ez a kiadvány a magyarországi Nemzeti Erőforrás Minisztérium Oktatásért Felelős Államtitkársága támogatásával jelent meg Újvidéken 2014-ben az Árgus kiadásában. A kiadvány szerkesztője Muhi Béla.

Dr. Sági Zoltán

Elkényeztetett nemzedékek

A tekintélynélküliség hozadéka

Szorongásainkat átvilágítva, meg azt, hogy mit tehetünk neurózisunkkal, alapvető kérdésként merül fel, hol vannak a gyökerek, milyen tényezők járulnak hozzá, hogy mindannyiunk személyiségében kialakulnak neurotikus részek. Bizonyos, hogy nagyon korai életkorba kell visszamenni ahhoz, hogy jobban ráláthassunk a kezdetekre. Abba a környezetbe, ahol az én- és a világmegélést mindannyian tanulni kezdjük. A gyerek- és ifjúkor korai szocializációjának szakaszába, amely periódus napjainkban nagyon komoly problémákkal terhelt. Nem kis részben szülőként mi magunk is hozzájárulunk ezeknek a problémáknak a gerjesztéséhez, amikor kényelmességből, vagy inkább kellemetlennek tartva, elhanyagoljuk tekintélyünk alkalmazását, vagy, mert nem vagyunk képesek különbséget tenni tekintélyességünk és önkényeskedésünk között. A tolerancia ma általánosan hangoztatott elvárás, ezért úgy tűnik egyszerűbb és modernebb a „mai fiatalok kultúrája” előtt fejet hajtani. A következmény nem marad el: a neurotikusfejlődést messzemenően biztosítjuk így az utánuk jövő nemzedék számára.

Azzal, hogy eltüntettük a nevelésben alkalmazott határokat, korlátokat, valamint a tekintélyünkről való lemondással, mi magunk hagytuk cserben gyermekeinket. Akik számára lehetővé tesszük, hogy elkényeztetett életmódot folytassanak, anélkül, hogy felmerülne bennünk: rossz úton vagyunk rossz vezetők.

„Mindent megérdemlek, amit megkívánok”

Minden negyven feletti embert, aki szóvá teszi, hogy a mai gyerekek elkényeztetettebbek, mit elődeik voltak, valószínűleg elmaradott szegény ördögnek fognak titulálni. „A mai ifjúság csak saját magára gondol” - hallani nem egyszer. „A fiatalok egyáltalán nem tisztelik szüleiket, az idősebbeket. Nem tűnnek semmilyen korlátozást. Úgy beszélnek, mintha csak ők tudnának valamit, ami nekünk bölcsesség, az nekik butaság...” Olyan vélemények ezek a fiatal generációról, amilyenekkel korábbi évszázadokban is találkozhattunk. A történelem ismétlődik, ez egyáltalán nem újdonság, halljuk másoktól. Bárhogy is van azonban, az egymást váltó elkényeztetett nemzedékek minden bizonnyal hozzájárulnak a társadalom lezüllesztéséhez. Jól ismert a történelemből, hogy az elkényeztetettség következményeként egész birodalmak hullottak szét.

Az a kérdés vetődik fel, hogy valójában mit tudunk az elkényeztetettségről. Ami először eszünkbe jut, az annak a gyermeknek a képe, aki bővelkedik anyagiakban, elhízott, lusta, mindenből bő választék áll rendelkezésre, nagy az elvárása környezete irányába, vissza

pedig alig juttat valamit. Teljeséggel lehetséges persze, hogy valaki elhízott és gazdag legyen, anélkül, hogy elkényeztetett lenne. Az irónia legtöbbször abban van, hogy az elkényeztetés valamilyen előzőleg kialakított hiányállapot miatt jön létre. Odafigyelés hiányában a szülők szinte törvényszerűen anyagiakban próbálják kijavítani gyereküknél szülői sikertelenségüket. Könnyebb az anyagi javakkal, keményvalutával elkényeztetni a gyereket, mert az odafigyelés, a szülő-gyermekkapcsolati személyes kontaktus nehezebben valósítható meg.

Értékrendszeri változások eredményeként, amit régebben neveltlenségnek, elfogadhatatlan viselkedésnek nevezünk, azt ma szociális jártassághiánynak hívjuk. A lényegen ez persze semmit sem változtat: az elkényeztetett gyermek az, aki úgy érzi, hogy mindenre joga van – „mindent megérdemlek, amit megkívánok”. Olyan gyermek, akiből hiányzik az együttérzés, a megértés, akit elsősorban önmaga érdekli, mások egyáltalán nem, vagy alig. A megérdemlem érzését, aztán fokozza az azonnali vágykielégítés fontosságának túlhangsúlyozása is, másképpen szólva gyermekeinkben csökkent az indulatok kontrollja. Ma azt látni, hogy a megkívánt dolgokat a gyerekek meg is akarják kapni, mégpedig azonnal.

Ez bizonyosan annak a kultúrának is lecsapódása, amelyik ma meghatározza a fogyasztói társadalom mentalitását. A 'rendelj és fogyassz' kultúra uralkodik a képernyőkön, ami bizonyosan hozzájárul a szülői szerepekben, a társadalmi értékrendszerben, a törvényhozásban bekövetkező változásokhoz. Természetesen minden gyermek önzőnek és énközpontúnak születik, akinek csupán egyetlen célja van: saját szükségleteinek kielégítése. A szülőkre vár a szocializálás egyáltalán nem könnyű feladata, mert mára már olyan akadályokat gördítettünk a nevelés útjába, amilyenekről korábban álmodni sem mertünk.

Az irányító, erős kéz szükségessége

A tekintély alkalmazásának valamilyen okból történő elmaradása mind a fejlődő személyiség, mind a szülő, mind pedig a társadalom számára végzetes következményekkel jár. Ennek ma már jól kivehető jeleit látni. Az iskolai erőszak, a fiatal tömeggyilkosok szabad ténykedései, a társadalmi értékrendszerek összeomlása, mind azt jelzik, hogy valami megváltozott, valami kimaradt a fiatal nemzedékek személyiségfejlődéséből. Aminek eredményeként megjelent az identitászavar, az életre készülő fiatal lelkekben mély nyomokat hagyó lebegő szorongás, a biztonsággal nem kecsegtető jövőkép. Azzal, hogy lemondunk a tekintély ellenőrző és megtartó alkalmazásáról, a szülői és a társadalmi önrombolás mezejére léptünk. Amihez a szülők, nevelők, az iskola, és a társadalmi intézmények mindegyike hozzájárul.

A tények és a megfigyelések azt támasztják alá, hogy a fiatal nemzedékeknek sürgősen és elengedhetetlenül szükségük van a határok, a rend és a fegyelem felállításában megnyilvánuló támaszra. Ezzel szemben azt látni, hogy a felnőttek világa - a szülőktől a tanítókon át a szociális intézményeken, a rendőrségen és a bíróságokon keresztül egészen a politikusokig - kivonult a tekintélyszerepből, ellehetetlenítve ezzel azt, hogy gyerekeink megkapják a számukra annyira fontos alapvető támaszt. Abban a tévhitben élve, hogy könnyebben érthetővé válják gyermekeink szükségletei, intézményeink elálltak tekintélyüktől, azt remélve, hogy így könnyebben elérhetőbbekké, kevésbé félelmetessékké válnak.

Tudnunk kell azonban, hogy a gyerekeknek szükségük van tanítókra, iskolaigazgatókra és más tekintélyszemélyekre, akik biztosítani tudják a rendet kibontakozó világukban. Ezzel szemben ma nagyon sok gyerek nem érzi magát biztonságban az iskolában. A fegyverrel fenyegetőző, erőszakoskodó diákok többé senkitől sem félnek, és nagyon sok iskolában kezd a tekintély tiszteletben tartásának teljes csődje a mindennapi élet részévé válni.

Szülőként pedig ott állunk teljesen összezavarodva, tekintettel arra, hogy nem tudjuk megkülönböztetni a tekintélyességet az önkényességtől, és inkább választjuk a látszatra biztonságosabb megoldást – az engedékeny nevelési magatartást. Úgy tűnik lassan kialakult egy általános nézet, mely szerint a tekintély és az érzékenység, a szeretet valamint az

együttérzés kizárják egymást, és a tekintély alkalmazásával háttérbe szorítódik azt a gondoskodás, amit szeretnénk, ha gyermekeink megkaphánának tőlünk, illetve az a szeretet és bizalom, amit tőlük szeretnénk visszakapni.

A mindennapi tapasztalat azonban azt igazolja, hogy azok a gyerekek, akik számára szüleik tekintélyek, sokkal határozottabbak és alkalmazkodó képesebbek minden életkorban. Azt mondhatni, hogy a személyiség fejlődésében jelenlevő erős kéz irányítása sokszorosan kevésbé hat önzően, mint az elnéző, nem irányító állásfoglalás. A határok felállítása nélküli nevelés a megértő szülő benyomását adhatja, amit a gyerekek kezdetben örömmel fogadnak, mert a szülők elnézően reagálnak egy-egy rossz lépésükre, de a későbbiek során azt kezdik inkább érezni, hogy szüleik nem igazán törik magukat azért, hogy a nevelés nehéz feladataival is foglalkozzanak. Az a gyerek, amelyik nem érzi, hogy szülei gondoskodnak róla, nem érzi a támaszokat sem, és nagyon valószínű, hogy a későbbiekben sok olyan problémával találja szembe magát, amelyek megoldhatatlannak tűnnek számára.

Sok szülővel találkozni, akik a határok felállítása helyett inkább azt vallják, hogy legjobb, ha a gyermekének barátjává válik. Ezzel azonban gyermekeik személyiségében komoly zavart okoznak. A gyerekeknek ugyanis - még nem kifejtett készségeik miatt, merthogy még gyerekek - alapvetően szükségük van arra, hogy mindig rendelkezésükre álljon egy vezető és felelősségvállaló, azt illetően, hogy hogyan kell élni. Ha ezt nem kapják meg, akkor - a tekintély különböző formában történő provokálása által - minden megtesznek azért, hogy ehhez hozzájussanak, hogy szüleiket az irányba tereljék, hogy felnőjenek ehhez a feladathoz.

Az engedékenység szövődményei

A tekintélyről való lemondás eredményeként nem egyszer találkozni azzal a jelenséggel, hogy amikor a modern szülő nemet kell, mondjon gyermekének, azt bocsánatkérően, hangjában nagyfokú kiengeszteléssel, elvárásában teljesen meggyőződés nélkül teszi, mélységesen sajnálkozva, hogy nevelni próbálja őt. Ilyen visszafogott hangokat hallani a környezet, a rendfenntartók, a pedagógusok részéről is, amikor ellenszegülni próbálnak a gyermekek, fiatalok elfogadhatatlan viselkedésének. A különbség az, hogy őket az ún. modern törvények kényszerítik arra, hogy visszahúzódjanak a tekintély alkalmazásától. A modernnek mondott nevelési elvek arról próbálnak meggyőzni bennünket, hogy a nevelésben a tiltás helyett teljes egészében a tárgyalásnak kell átadni a helyet.

Azt tapasztalni, hogy a nevelésben szükséges határok meghúzásakor nem egy szülő a gyermeke reakciójától fél, amikor valamit meg akar tiltani neki. Inkább az engedékeny magatartást választja, mert így tudja legjobban biztosítani saját magának azt, hogy otthonában azt tegye, amihez legjobban kedve van, hogy a kielégített gyermeke ebben nem akadályozza. Ez pedig nem más, mint annak az önző meggyőződésnek a része, mely szerint a gyerekekkel tárgyalni kell, mert így demokratikusnak és egyenrangúnak látszik a kapcsolattartás – és egyszerűen kellemesebb megszereteni valamit, mint „fájdalmat okozni” és „zaklatni”. Ebből azonban jól kiolvasható a hamis aggódás: ha netán a gyerekeinktől engedelmességet igénylünk, akár kényszerítés árán is, az éppen ellentétes hatást fog eredményezni, vagy akár káros is lehet, mert elnyomja a gyermek személyiségét, akadályozza kibontakozását.

Ezt a toleráns hozzáállást nevezik időnként „gyermek-centrikus hozzáállás”-nak, amelynek a központjában a gyermek áll. El kell azonban gondolkodnunk azon, hogy ez a koncepció valóban a gyermeket helyezi-e a szülői gondoskodás központjába, vagy éppenséggel az irányítást adja a kezébe - merthogy rövidtávon ez tűnik a könnyebbik útnak.

Szülőként mindannyian szeretnénk, ha gyermekeink együttműködnének velünk, és kedvesek lennének számukra, de nagyon fontos tudnunk, hogy szülőként a nevelés kevésbé kellemes feladatait is fel kell vállalunk. Ma, amikor a szülők idősebbek és fáradtabbak is a munkától a korábbi időkhöz viszonyítva, a gyerekek nem a büntetésre gondolnak először,

amikor ellenkezni kezdenek a szülőkkel. Hanem arra, hogy kicsikarják belőlük azt az útmutatást, aminek segítségével nagyobb bizonyossággal tudnak előrelépni. Az idő hiánya, a válás és a különélés észrevétlenül a kompenzáció kultúrájának világába térítette el a szülőket. Szülői lelkiismeret furdalásunk a gyermekeink elfogadhatatlan viselkedései iránt fokozott engedékenységekben nyilvánul meg, ami az élet minden területén megnyilvánul.

A gyerekek a társadalmi-gazdasági ranglétra mindkét végén szenvednek az erkölcsi és viselkedési szabályok hiánya miatt. A létra alján tengődők bandákba szerveződnek, amelyek de még mennyire, hogy megkövetelik a szigorú viselkedési szabályokat, olyanokat, amelyek eltűntek a családi és a társadalmi életből. Minden ellenkező látszat ellenére örömmel vetik alá magukat ezeknek a szabályoknak, mert így biztonságban érzik magukat. A létra másik végén, a kivételezett körülmények között élők körében viszont, soha annyira, mint korábban ott találjuk a magukat az eszméletlenségig leivók, az önrombolók, a drogfüggők táborát, akik az erkölcsös viselkedésről még csak hallani sem akarnak. Az ilyen nemzedék az iskolában sem képes, és nem is akar együttműködni a pedagógusokkal egyszerűen azért, mert nevelésükből kimaradt mindenfajta tiltás.

Hasznos, ha gyermekeinknek megadjuk a választás lehetőségét, de semmiképpen sem jó, ha megengedjük, hogy ők irányítsák a mi életünket. Szülőként fontos, hogy megmutassuk nekik az elvárt viselkedés szabályait, még ha azért le is kell nyelnünk néha a keserű pirulát. Még ha nem is lesznek tőle túlságosan boldogok, de a határok kijelölése és következetes betartatása azt üzeni nekik, hogy gondoskodunk róluk, szeretjük őket. Hogy az engedékenységgel és érdektelenséggel ellentétben folyamatosan így vagyunk ott mellettük.

Ahhoz, hogy szülőként hatni tudjunk gyermekeinkre, tekintélyünk legyen, világos határokat tudjunk felállítani, sokkal nagyobbak az esélyeink, ha fizikailag együtt vagyunk velük. Ehhez mindkét szülőre szükség van, ki-ki a maga képességeit, adottságait adva hozzá. A szülők egymással való együttélése ehhez nem elengedhetetlenül szükséges, hiszen a gyermek mindkettőjüket külön-külön építi be, olvasztja össze őket eggyé magában. Azt persze senki sem vitatja, hogy ha megfelelő tud lenni a családi légkör, előnyösebb, ha a szülők együtt élnek. A szülői szerepek ilyenkor nehezebben keverednek egymással, mert alapvetően fontos betartani azt a szabályt, hogy az apa nem lehet anya, az anya pedig nem játszhat apát.

Az anyaság sorsa napjainkban

Ahhoz, hogy szülőként hatni tudjunk gyermekeinkre, tekintélyünk legyen, világos határokat tudjunk felállítani, sokkal nagyobbak az esélyeink, ha fizikailag együtt vagyunk velük. Ehhez mindkét szülőre szükség van, ki-ki a maga képességeit, adottságait adva hozzá. A szülők egymással való együttélése ehhez nem elengedhetetlenül szükséges, hiszen a gyermek mindkettőjüket külön-külön építi be, olvasztja össze őket eggyé magában. Azt persze senki sem vitatja, hogy ha megfelelő tud lenni a családi légkör, előnyösebb, ha a szülők együtt élnek. A szülői szerepek ilyenkor nehezebben keverednek egymással, mert alapvetően fontos betartani azt a szabályt, hogy az apa nem lehet anya, az anya pedig nem játszhat apát.

A gyermekek anyjuktól sok olyan dolgot tudnak megkapni, amit senki mástól. De a politikai és gazdasági érdekek az irányban hatnak, hogy a nőket elválasszák biológiai feladataiktól. Például, nem olyan régen még azzal áltatták az anyákat, vagy éppenséggel hagyták, hogy elhiggyék, hogy a mesterséges táplálás ugyanolyan jó, mint a természetes szoptatás. Nemzedékek nőttek fel abban a hitben, hogy ez valóban így van, mígnem sikerült belátni, hogy a cumisüveg távolról sem képes helyettesíteni az anyával való szoros testi kapcsolatot. Az is kiderült, hogy gyermeke viselkedésének fejlődésében - legyen az elkényeztetett, vagy nem -, az anyának életre szólóan meghatározó szerepe van. Ez a ráhatás pedig jóval a születés előtt elkezdődik. Mára már minden kétséget kizáróan kimutatták, hogy

az újszülött legjobban a saját anyja hangját szereti hallani. Sőt, már a magzati korban megmutatkozik az anya hangjára való reagálás: azt hallva gyorsul a magzati szívverés. Mindezeket figyelembe véve azt mondhatnók, hogy a gyermek számára fontos tekintély kialakulása „mélyen az anyában” kezdődik.

Ahelyett, hogy a társadalom növelné az anya egyedülálló, veleszületett és természetes hatalmát, amellyel gyermeke javát szolgálja, inkább segíti a biológiai szerepétől való megszabadulását. A mellékhatása ennek az elhamarkodott lépésnek a gyermekek elkényeztetett viselkedése. Saját érdekünkben már régen fel kellett volna fogunk, hogy a gyerekek társadalomba való beilleszkedése, szocializálódása, szempontjából az anyának van egyes egyedüli elsőbbsége, bármilyen helyettesítő - bölcsőde, napközi, óvoda stb. - utánzattal szemben.

Azt tapasztalni, hogy a nők egyre későbbi korban szánják rá magukat a gyermekvállalásra. Ennek az is következménye, hogy az anyák elvárásai gyermekeik iránt emiatt lényegesen megváltoznak, ami közvetlenül járul hozzá az új nemzedékek elkényeztetéséhez. Az idősebb egygyermekes dolgozó anya ugyanis hajlamosabb tolerálni az elkényeztetett viselkedést, alkalmasabb saját büntudatán keresztül megélni gyermekét, és kevesebb energiája van megvédeni saját tekintélyét, amikor gyermeke szabályt sértve szembeszáll vele.

A társadalomban ma van egy általánosan működő elv, mely szerint kényelmesebb és fontosabb egy jó irodai állás, mint munkanélküli, gyermekét nevelő anyának lenni. Lehet, hogy ezért hallani nem egyszer az anyáktól: „Alig várom, hogy visszatérhessek a normális életbe”, értve ez alatt, hogy az otthoni gyermeknevelés nem a normális élethez tartozik, nincs értékelve, és senkit nem elégit ki. Értérendszerünk, amelyben jelenleg élünk, azt súgja tehát, hogy: „a munkanélküli anyák kevésbé fontosak”. De a degradálás itt még nem ér véget. Az anyák maguk is hozzájárulnak ehhez azzal, hogy sokan kevésbé vonzódnak, kevésbé érdeklődésre számot tartónak érzik magukat anyai mivoltukban. Egyenesen kisebbrendűnek érzik magukat anyaságuk miatt. Úgy gondolják, ha újra dolgozhatnának, és gyermekeiket valamelyik jó hírű bölcsődébe helyezhetnék el, visszaállíthatnák saját életük felett a kontrollt, az önbizalommal együtt, aminek akár egész életükben hiányában maradnak.

Hasznos lenne belátni, ha a kultúránk továbbra is folytatja az anyaság leértékelését, gyermekeink szenvedése a jövőben még kifejezettebbé válik. Ha az anyák kevésbé tudnak feltöltődni az anyasággal, az bizonyosan oda vezet, hogy kevésbé is lesznek alkalmasak arra, hogy anyák legyenek. Mindebből pedig az következik, hogy ha az anyák nem fektetnek be energiát és hitet abba, hogy jó szülők legyenek, azt a szülői tekintély sínyli meg.

Távollévő apák, elkényeztetett gyerekek

Ha nem viszonyulunk komolyan szülői szerepünkhöz, az azt üzeni, hogy nem vesszük komolyan gyerekeinket. De akkor milyen értékeket tanulhatnak tőlünk? Tudnak-e szülőként tisztelni bennünket, amikor mi magunkat sem tiszteljük szülőként? Hogy hat mindez vajon az önbizalmukra? Minek alapján várhatjuk el, hogy tiszteletbe tartsák tekintélyünket, jogainkat és szülői döntéseinket? Azt látni, hogy az anyaság intézményének degradálása mellett az apai tekintély is óriásit hanyatlott, köszönve sok olyan tényezőnek, amelyek megjelenése visszafordíthatatlan károkat okozott - és okoz mai is - a felnövekvő nemzedékeknek.

Számtalan módon és a legkülönbözőbb okokból kifolyólag gyermekeinket ma egyre jobban megfosztjuk az apai neveléstől. Ez az apai tekintély hiányát magával hozva a családban, közvetlen következményekkel jár viselkedésükre nézve. Mindehhez nagymértékben hozzájárul az is, hogy mára már nem tekintjük egyértelműnek és alapvetően fontosnak az apa jelenlétét a gyermek fejlődésében. De azt sem, hogy a gyermek alapvető szükséglete meg joga is, hogy a nevelésében apja és anyja egyaránt részt vegyen.

Az apák, mint tekintélyszemélyek nélkülözhetetlenek, és teljes egészében sohasem helyettesíthetők a nevelésben. Ha azt szeretnénk, hogy gyermekeink beilleszkedjenek a társadalomba, és civilizáltakká váljanak, elengedhetetlenül szükségük van apára. Ennél is fontosabb tán, hogy valós képet kapjanak a tekintély szerepéről. Ennek ellenére azt látni, hogy gyerekeink a történelem során soha nem voltak olyan tömegesen apa nélkül, mint napjainkban. Felmérések igazolják, hogy az elmúlt két-három évtizedben megháromszorozódott azoknak a gyerekeknek a száma, akiket csak egy szülő nevel. Az adatok európai országokból valók, de ezen a téren mi sem maradunk le, elég, ha csak szétnézünk saját szűkebb-tágabb környezetünkben. Úgy tűnik, a társadalmi-gazdasági fejlődésért drágán kell fizetnünk...

Jól ismert jelenség a válások magas százaléka, aminek következtében döntő többségében az egyik szülő távolra kerül a gyermeke nevelésétől, vagy teljesen ki is marad belőle. A szülők egymástól való távollétének távollóról sem kellene azt eredményeznie, hogy közös gyermekük nevelésében ne működjenek együtt továbbra is. Mondtuk már korábban, hogy a gyermek mindkét szülőt külön-külön építi magába egyé. Az apák távolmaradásához nagymértékben hozzájárulnak a fennálló értékrendszert védeni hivatott intézmények is. A nemi egyenrangúság melletti kardoskodás azt is jelentené, hogy a válást követően a gyermek mindkét szülőnek oda ítéltetnie lenne – ahogyan gyermek érdekei azt legjobban megkívánják. Ezzel szemben azt látni, hogy az anyák kivételezetté váltak a gyermek nevelésére való jogukat illetően. Az esetek döntő többségében a bíróság az anyáknak ítéli meg a gyermek további nevelési jogát, az apák láthatási jogának minimálisra csökkentése mellett.

Részben a szülők közötti megromlott viszony, részben ilyen bírósági döntések, vagy mindkettő miatt a gyerekek elveszítik apjukkal a kapcsolattartást, ami azzal is jár, hogy megfosztjuk őket az apai tekintéllyel való nevelés lehetőségétől. A havonta csupán néhány alkalommal engedélyezett láthatóság következménye az, hogy a gyermek és apjuk között nem alakulhat ki az annyira fontos közeli érzelmi kapcsolat. Arról nem is beszélve, hogy a neveléshez szükséges tekintélyt az apa így nem a valóságnak megfelelően képes csak alkalmazni. A gyerekek persze nagyon jól megérik azt, ha apjuk aggódik, amikor velük van a megítélt láthatóság ideje alatt, túlságosan óvatos nevelési szándékait illetően, mert igyekszik elkerülni az anyjokkal és a velük való összetűzéseket. A megtépzott tekintély miatt a szabálysértések felett könnyen elsiklik. A tisztelet hiánya ennek következtében aztán az anya iránti viselkedésükben is megnyilvánul, ami összességében az együttműködés, a fegyelem el nem sajátításában mutatkozik meg. Az ilyen körülmények pedig kitűnő táptalajt jelentenek az elkényeztetett gyerekek nemzedékének kialakulásához.

A gyerekeknek olyan apára van szükségük, akinek teljes egészében lehetősége van nevelésre. A szülői pár - éljenek együtt vagy külön - összekapaszkodása a nevelés területén lehetővé teszi a fejlődő személyiség számára, hogy megtapasztalja a tekintély nyújtotta biztonságot, és a valóság talaján működő életviteli mintát. A belső fegyelem kialakítása csak úgy lehetséges, ha azok mutathatják meg nekünk, akik a legfontosabbak számunkra.

Harmadik „szülő” a családban

Az apai és az anyai mellett számolnunk kell még egy tekintéllyel, mely mára már alapvetően megváltoztatta a családon belüli kapcsolattartást. Az információk hihetetlenül megnövekedett világában ugyanis a képernyő kis híján teljes jogú családtaggá vált. És ma már igen jelentős mértékben csatlakozik a televízióhoz az Internet, a DVD, a laptop, és még lehetne sorolni az újabbnál újabb vizuális technikai vívmányokat, amelyek használata az utóbbi egy-két évtizedben tömeges méreteket öltött. Segítségükkel a szülők és más tekintélyszemélyek gyerekekre való hatása óriási mértékben lecsökkent, felcserélve valamivel, ami teljes egészében ellentétes azzal, amit hatásos szülői nevelésnek hívunk. És

ennek az el nem ismert harmadik „szülőnek” döntő szerep jut az elkényeztetett nemzedékek létrehozásában.

Gyerekeink ma sokkal több időt töltenek képernyők előtt, mint bármikor korábban a történelem során, amibe egyre fiatalabb korosztályok vonódnak be. A felmérések arról szólnak, hogy egy átlagos hat éves gyerek életéből egy teljes évet már televízió előtt töltött el. Ha egyéb képernyőket is figyelembe veszünk, akkor ez az idő biztosan még több is. Ez a tizenegyétől tizenöt évesig terjedő korosztály ébren töltött idejének ötvenöt százalékát teszi ki – ami átlagban napi hét és fél órát jelent. Így magától értetődő, hogy a televízió átvette a szülők szerepét, és harmadik tekintélyként a családban öt-tízszer több időt von el a gyerekek idejéből, mint amennyit a szülők aktívan el tudnak tölteni velük.

Ezeknek az együttléteknek a romboló hatása abban nyilvánul meg, hogy a gyerekek önkontrolljának fejlődését lassítja, majd egészen ellehetetleníti. Ezt egyrészt azzal sikerül elérni, hogy a személyiség érzelmi és társas fejlődéséhez - a szocializálódáshoz - alapvetően szükséges időt a vizuális médiumok töltik ki, másrészt meg azoknak a játékoknak, programoknak a tartalmi üzenetén keresztül, amelyeket a gyerekek örömmel fogadnak és élvezettel játsszák. Ezek a tartalmak sokkal körmönfontabb módon hatnak mintsem, hogy képesek lennének - nem eléggé fejlettek lévén - felismerni káros hatásait. Az agresszív viselkedésminta elsajátítása így teljesen észrevétlenül történik. A vizuális médiumok nagyon jól felismerték, hogy a fejlődő személyiség izgalom utáni vágya hogyan elégíthető ki, kényelmes karosszékben hátradőlve, egyszerű úton. A virtuális játékok terjesztésének és árusításának napjainkra nagyon széles körben elterjedt kereskedelmi hálózata alakult ki, ahol azok elérhető áron megvásárolhatók. A profit megszerzése érdekében pedig semmi sem szent. És akkor a televíziók reklámhadjáratairól még nem is beszéltünk, meg arról sem, hogy hány gyerekszobában van TV, számítógép.

A gyermekek könnyű befolyásolhatóságával könnyörtelenül visszaélő vizuális médiaipar el nem hanyagolható harmadik „szülővé” vált a családban. Annak azonban éppen az ellenkezőjét sugallja gyermekeinknek, mint ami a mindennapi élethez szükséges, az érzelmi és társas együttléthez - a jó szocializálódáshoz - elengedhetetlen. Nem az önzetlenség, az empátia, a segítőkészség, az együttműködés, a bizalom, a megértés, a közelségben levés, a konfliktusmegoldás békés úton való megoldásának mintáját mutatja meg. Hanem egy olyant, amely nem egyezik meg a valódi szülők érdekeivel, annak éppen ellenkezőjét helyezi piedesztálra. A viselkedéshatárok be nem tartására való bátorítással a vizuális média tekintélyhelyet vívott ki magának.

A gyermekek védelme a képernyőkön megjelenő tartalmaktól nem kis részben jogi és technikai kérdés, alapjában azonban a szülőkön a legnagyobb felelősség. Ha szeretnénk megvédeni gyermekeinket a vizuális média káros hatásaitól, hasznos úgy tenni, mint ahogyan a szülők a történelem során mindig is tettek: a józan meggondolás határain belül tegyük lehetővé, hogy gyermekeink mit láthatnak, mit hallhatnak. Érdekes, hogy nem hallani olyan esetet, hogy a szülők a hűtőszekrényt a gyerekszobában tartják, tele édességekkel és üdítőitalokkal, amiket a gyerekek korlátlan mennyiségben fogyaszthatnak. Ezzel szemben a TV, a számítógép nagyon sok helyen már szokványos bútordarabbá vált a gyerekszobákban. Mint ahogyan a hűtőszekrénynek, úgy a különböző képernyőknek sem a gyerekszobában a helye, hanem a szülők halló- és látótávolságán belül!

A bőség elkényeztetet

Az elkényeztetettséget legtöbbször az anyagi javak bőségével hozzuk összefüggésbe, és míg ez a nyugati fejlett ipari országokra többnyire érvényes, addig más területeken nem ez a döntő jelenség. Az elkényeztetés napjainkra gyorsan rátelepedett gyermekeink életének számos területére, nemcsak az anyagiakra. Van ugyanis egy olyan jelenség, amely mindannyiunk életét megkeseríti, szülőként pedig különösen összetetté teszi: ez a bő

választék lehetőségének, a bőségnek a zsarnokoskodása, amely gyermekeink életének szinte minden területére rányomja bélyegét. Arra ösztönöz bennünket, hogy elhiggyük, a bő választék lehetősége a demokráciához vezető tejjel-mézzel kikövetett út: a rendelkezésre álló sok választási lehetőség önállóságot ad nekünk, és segít életünk alakításában. Persze azért legtöbbször azt is tudjuk, hogy az ajánlatok tengerébe bele is lehet fulladni, és hogy nemritkán hosszabb távon éppen a kevesebb a több.

Az élet minden területén meglévő bő választék lehetősége gyerekeinknek azt üzeni, hogy mindez magától értetődő, és ez nekik természetből fogva jár – kezdve a reggeli finom falatoktól, egészen odáig, hogy hol fogják megünnepelni születésnapjukat. Ez részben a reklámhadjáratok hozadéka, amelyek a végtelen kínálat lehetőségét lebegtetik meg szemük előtt, de a mi kudarcunk is, amiért nem korlátozzuk eléggé a választás lehetőségét, és az erre vonatkozó korlátokat nem tudjuk határozottan elfogadtatni velük. Pedig a tudatlanság áldás is lehet egyben: amit ugyanis a szem nem lát, azt a száj nem kívánja.

A bő választék lehetősége minden életkorban zavart okoz. Megfigyelések igazolják, hogy, például, a svéd asztalos kínálat esetén felnőttként sokkal többet eszünk, mint amikor lényegesen kisebb választék áll rendelkezésünkre. Minél nagyobb a választék, annál többet eszünk. A gyermekek esetében is nagyon jól megfigyelhető a bőség zavara. Ha sokfajta játékot adunk nekik, bizonytalanná, visszahúzódottakká válnak, nem tudnak egy-egy játékkal hosszabb ideig játszani. Ellenben, ha csak egy-kettő áll rendelkezésre, azokkal hosszú ideig el tudnak játszani, mert ezek képesek megmozgatni fantáziájukat. Jól ismert az a jelenség is, amikor a gyermekek a játékok túlkínálata miatt passzívan, érdektelenül töltik játékra szánt idejüket. A túlkínálat ellehetetleníti a gyermeki fantázia működését, vele együtt az értelmi és érzelmi fejlődést is. Aminek pedig nincs értéke, annak tekintélye sincs. A túlkínálattal tehát - abban a meggyőződésben, hogy jót teszünk - éppen saját tekintélyünket romboljuk.

A nagy választék nyújtásának van egy olyan üzenete gyermekeink számára, hogy ezáltal jobban figyelünk rájuk. Ellentmondásosan azonban a túlkínálat azt az érzést is kiváltja bennük, hogy valójában mégsem kapnak elegendő szülői gondoskodást, szeretetet. A gyerekek tudatos szinten jobban szeretik ugyan, ha mindenből bő választék áll rendelkezésükre, de ez távolról sem jelenti azt, hogy tudat alatt nem egyszer ne az ellenkezőjét kívánják: mert a bőséggel nem tudnak megbirkózni. Még egy példa ez arra, hogy miért szülő a szülő, és miért gyerek a gyerek, hogy miért a szülőknek kell gyerekeik érdekében a legjobb döntést meghozni, nem pedig felszínes kívánságaiknak minden esetben eleget tenni. Gyenge pontja ennek az elvnek a modern, túlhajszolt, fáradt szülők, akiknek gyakran lelkiismeret furdalásuk van, mert elhanyagolják gyerekeiket. Ezt ellensúlyozandó, meg a bűntudatot csökkentendő kezdik el alkalmazni - gyakran nem is tudatosan - a mindenből való túlkínálatot, a „bőség kosarát”.

A mindennapi élet azt igazolja, hogy hosszabb távon gondolkodva az a legjobb, ha a gyerekek számára a kevesebb kínálat áll rendelkezésre, sőt, hogyha meghatározunk olyan területeket, ahol egyáltalán nincs lehetőségük választani. A tekintély arról is szól, hogy képesek vagyunk átgondolni gyermekeink szükségleteit - legyen az a táplálkozás, a szabad aktivitások, a játékszerek, vagy a ruházkodás területe -, és képesek vagyunk megfelelően korlátozni a választás lehetőségét, anélkül, hogy azzal bármilyen nélkülözhetetlen igényt kielégítetlenül hagynánk. Szükség van erre ahhoz, hogy saját magunkat meggyőzzük arról, hogy jogunk és kötelességünk is, hogy szülőként korlátokat állítsunk fel, és kimondjuk, amikor kell: „Nem lehet” – amit valóban úgy is gondolunk.

A tekintély visszaállítása elengedhetetlen

A korábbiakból jól kivehető, hogy miért van szükség a határok kijelölésére a nevelésben, és tenni az ellen, hogy gyerekeinkben kialakuljon az az egyre kifejezettebb meggyőződés, hogy nekik minden és mindenkor jár. Az elfogadás, a szeretet mellett a határok

azok, amelyekkel alakítjuk gyermekeink viselkedését, magatartását. Ez mellé persze elengedhetetlen számba venni saját szülői, nevelői, tanítói mivoltunkat is, vagy bárkit, aki valamilyen tekintélyt testesíti meg, vagy éppen félrevezető baráti, nem pedig irányító kezet nyújt gyermekeinknek. Mindezek számbavétele segít abban, hogy a megtépázott tekintély visszabilenjen abba a szerepbe, amelyben képes ellátni természetes feladatát.

Az elkényeztetett viselkedés gyökerei otthonról, a szülőktől, nevelőktől erednek, ezért a mi kötelességünk megpróbálni gyerekeinkből életrevalókat nevelni. A gyermeknevelés nem pusztán személyes választás vagy stílus kérdése, úgy kell történnie, hogy mind magunk, mind a mások számára kielégítő legyen. A másokkal való egyetértésben levés nem önmagunk feladását, hanem a közösségnek - íratlan és írott szabályainak - az elfogadását jelenti, amelynek mi is tagjai vagyunk. A gyerekek civilizálása életünk értelmének újrafogalmazása kell, legyen. Mert akkor újra magunkévá tudjuk tenni azt, a korábbi időkből jól ismert, de ma már csak ritkán emlegetett igazságot, hogy voltaképpen a szociális jártasságuktól megfosztott gyermekek az elkényeztetett gyermekek. Tekintélynélküliségünkkel éppen mi rövidítjük meg őket. A visszatérő felelősségtudat és az elkényeztetett gyermek miatti szülői szégyenkezés a politikusoknak, rendőröknek, tanítóknak és szociális munkásoknak hosszú órákat takaríthatna meg, amit most törvényhozással, végrehajtással, különböző nyomtatványok kitöltésével kell eltölteniük, és elég lenne ahhoz, hogy beinduljon egy önszabályozó mechanizmus, amely eltűnt a modern társadalmi közösségekből.

A szülők mellett fontos, hogy a többi felnőttnek is lehetősége legyen a büntetőjogi felelősségre vonás félelme nélkül reagálni az adott szituációban a gyerekek védelme érdekében. Ilyen helyzetek azok, például, amikor meg kell fogni, vagy arrébb kell lökni a gyermeket, vagy éppenséggel - amikor a gyermek támad a felnőttre - önvédelemből visszaütni. Működnie kell egy általánosan elfogadott álláspontnak, mely szerint a felnőtteknek van igazuk, mert ők jobban tudják - a kivételes eseteket kivéve. Erkölcseleg és jogilag is szükség van erre. A gyerekek mindegyik korosztályának is ezt tudnia kell - de ami a legfontosabb: éreznie. Hogy ez a fordulat bekövetkezzék, sokkal többre van szükség a jogszabályok értelmezésénél: arra, hogy a hatalmi szervek a törvényeket megértően alkalmazzák, a bűnüldöző és a bírósági szervek pedig értelmesen tolmácsolják azokat.

A következő láncszem a nevelés folyamatában az iskoláé. Napjainkban az a helyzet, hogy a tanítók nevelőmunkájukhoz nem kapnak szinte semmilyen támogatást, a szülők ellenszegülnek, amikor gyerekeiket - nyilván indokoltan - az iskolában büntetni kellene. A tanítók szakmai, jogi és a társadalmi tekintélye egyaránt jelentősen meggyengült. Mind a pedagógusok mind a tanulók ma nagyon jól tudják, hogy ha nyomást gyakorolnak a pedagógusra, akkor az semmit sem tehet. Figyelembe véve, hogy a gyerekek nem kis időt töltenek az iskolában, fontos lenne, hogy azt ne annak tapasztalásával töltsék, hogy tanítóik-nevelőik milyen minimális, szinte semmilyen tekintélyt nem alkalmazhatnak akkor, amikor valamire reagálniuk kell. Ami a nevelést és a büntetést illeti az iskolában - a szülőihez hasonlóan - léteznie kell egy mindenki által elfogadott szabálynak, mely szerint, mindig a nevelők, tanítók tudják a legjobban, és nekik van igazuk - a kivételes esetektől eltekintve. A pedagógusok tekintélyének visszaállítása az iskolában alapvetően fontos - beleértve a testi fenytést is, ésszerű kereteken belül persze, amikor már csak az marad az egyetlen célravezető eszköz.

Fontos lenne belátni, hogy szülőként, nagyszülőként, pedagógusként, jogalkotóként, vezetőként egyaránt kihátráltunk gyerekeink neveléséből a tapasztalathiány, a környezeti hatások, meg a különböző divatok követésének szerencsétlen kombinációja által. Vissza kell térnünk a nevelésnek arra az útjára, amelyről letértünk - a jelzések erre figyelmeztetnek.